

Vol 3 Issue 5 June 2013

Impact Factor : 0.2105

ISSN No : 2230-7850

Monthly Multidisciplinary
Research Journal

*Indian Streams
Research Journal*

Executive Editor

Ashok Yakkaldevi

Editor-in-chief

H.N.Jagtap

IMPACT FACTOR : 0.2105

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken, Aiken SC 29801	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Department of Chemistry, Lahore University of Management Sciences [PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya [Malaysia]	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus Pop	George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher	Nawab Ali Khan College of Business Administration

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust),Meerut	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra
	Sonal Singh	

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net**

श्री संत तुकाराम महाराजांची ' अभंगगाथा ' : प्रापंचिकांसाठी दीपस्तंभ

कमलाकर कोंडिबा राउत

'ज्ञानसागर', नेताजी कॉलनी, अंबाजोगाई, जि.बीड

सारांश:

ब्रह्मचर्याश्रम, गृहस्थाश्रम, संन्यासाश्रम, वानप्रस्थाश्रम हे मानवी जीवनातील चार आश्रम, चार टप्पे आहेत. ज्या त्या आश्रमात जी ती जबाबदारी सर्वार्थाने पूर्ण करणे आपले कर्तव्य आहे. एकविसाव्या शतकात विज्ञानयुगात सध्या जीवन जगताना वानप्रस्थाश्रम वगळता पहिले तीन आश्रम, तीन टप्पे आपल्या जीवनात येतात. कोणत्या आश्रमात कोणकोणत्या जबाबदाऱ्या कशा स्वरूपात पार पाडल्यात याविषयी उद्बोधक व मार्गदर्शक विचार अनेक ग्रंथांमध्ये, संतसाहित्यामध्ये आढळतात.

प्रस्तावना :

ब्रह्मचर्याश्रमात ब्रह्मचर्याचे पालन करून विद्यार्जन केल्यानंतर गृहस्थाश्रमातील भूमिकेला सामोरे जावे लागते. सध्याच्या काळात या दोन्ही पिढ्यांची ससेहोलपट होताना दिसत आहे. त्याला अनेक कारणे आहेत. त्यांतील एक महत्त्वाचे कारण म्हणजे आपणांस मूळ भूमिकांची सर्वार्थाने जाणीव झाली नाही व त्याबाबत यथार्थ व नेमके मार्गदर्शन वेळेवर लाभत नाही. म्हणून म्हणावेसे वाटते :

व्हावी भूमिकेची जाण | घ्यावी कर्तव्याची आण |
यावं जगण्याचं मान | असे असावे जीवन |।'

त्यासाठी विशेषतः गृहस्थाश्रमातील भूमिका व त्यासाठी मार्गदर्शन कळण्यासाठी, अनमोल मनुष्यजन्माचे महत्व कळण्यासाठी जगद्गुरु तुकोबाराजांची 'अभंगगाथा' वाचणे आवश्यक ठरते, कारण ती काळाची गरज आहे.

'अभंगगाथे' तील प्रापंचिकांना गृहस्थाश्रमाबाबतचे मार्गदर्शन :

श्री संत तुकाराम महाराजांनी 'अभंगगाथे' त गृहस्थाश्रमीयांसाठी प्रापंचिकांसाठी सर्वकश मार्गदर्शन केले आहे. प्रापंचिकांना पदोपदी उपयुक्त व पथदर्शी ठरेल असे विचार तुकोबांनी 'अभंगगाथा' मांडले आहेत.

1. पुढच्यास ठेच मागचा शहाणा :

काम, क्रोध, लोभ, अहंकार इत्यादी विकार गृहस्थाश्रमीयांसाठीच नव्हे तर, सर्वांसाठी त्रासदायक व घातक ठरतात. या विकारांच्या अधीन झालेल्यांची दुर्दशा पाहून आपण बोध घेवून सावध व्हायला हवे. परंतु, 'पुढच्यास ठेच मागचा शहाणा' या म्हणीतून बोध घेताना फारसा कुणी दिसत नाही. मागचा पुढच्याप्रमाणे चुका करीत राहतो. म्हणून तुकोबाराज म्हणतात :

आतां जागा भाई जागा रे | चोर निजल्या नाडूनि भागा रे |।1।।
तुका म्हणे एकाच्या घायें | कां रे जाणेनि न धरा भय |।2।।'

आता तरी आपण जागे होवून विकारांबाबत सतर्क राहायला हवे. जोपर्यंत काम, क्रोध, अहंकाररूपी चोर झोपेत आहे, तोपर्यंत गनिमी काव्याने त्यांना मारावे व परमार्थ करावा.

2. आसक्ती नको, मनाला आवर :

प्रपंच करताना परमार्थही करावासा वाटतो. हरीची भेट घडावीशी वाटते. परंतु, प्रपंचातील आसक्ती कमी होत नाही. काम, क्रोध, लोभ, मद, मत्सर, दंभ या शब्दविकारांचा नाश करून हरीचे चिंतन करावे. खरे तर कमल ज्याप्रमाणे चिखलांत राहूनही आपले पावित्र्य कायम ठेवते. त्याप्रमाणे निरासक्त वृत्तीने पावित्र्य सांभाळत संसार करायला हवा, कारण ज्या हृदयात संसाराविषयी आसक्ती, आशा नाही तिथेच हरीचा वास असतो. याबाबत तुकोबा म्हणतात :

शड्डुर्मि हृदयांत | यांचा अंत पुरवूनि |।3।।

Title : 'श्री संत तुकाराम महाराजांची ' अभंगगाथा ' : प्रापंचिकांसाठी दीपस्तंभ
Source: Indian Streams Research Journal [2230-7850] कमलाकर कोंडिबा राउत yr:2013 vol:3 iss:5

तुका म्हणजे खुटे आस । तेथें वास करी तो ।।4।।

आपल्या मनात सदैव सागरावरील लाटांप्रमाणे विचारतरंग उमटत असतात. त्यातील अनेक विचार व्यर्थ व नकारात्मक असतात. विशय व विकारांशी संबंधित असतात.

मन वढाय वढाय
उभ्या पिकतले दोर
किती हाकला हाकला
फिरी येते पिकावर'

निसर्गकन्या बहिणाबाई चौधरी यांनी, मन हे किती चंचल आहे, फिरून फिरून ते एखाद्या गोष्टीकडेच कसे येत राहते, हे सांगितले आहे. मन हे विकारांकडे सारखे वळत राहते. म्हणून मनावर अधिसत्ता गाजविणाराच पूर म्हटला पाहिजे. विषयासक्तीमुळे पुढे काय घडणार हे वर्तमानात कळत नसते. भल्याभल्यांची या मनाने फसगत केली आहे. म्हणून मनावर नियंत्रण ठेवले पाहिजे. याबाबत तुकोबा उद्बोधक विचार मांडतात :

मन गुंतले लुलया । जाय धांवोनि त्या ठाय ।।1।।
मागे परतवी तो बळी । शूर एक भूमंडळी ।।2।।
येउनियां घाली घाला । नेलो काय होईल तुला ।।3।।
तुका म्हणे येणे । बहु नाडिले शाहाणे ।।4।।'

3. प्रपंच- परमा समन्वय हवा :

संसारतील जबाबदा-या पार पाडताना जीव मेटाकुटीला येतो. नको तो प्रपंच, असे वाटायला लागते. चला परमार्थ करू, शांती मिळेल, पुण्य लाभेल या दृष्टीने प्रवास सुरू असताना कर्मकांड, ढोंगी, साधू, स्वार्थी मार्गदर्शक भेटतात. तेंव्हा ना धड प्रपंच, ना धड परमार्थ अशी अवस्था होते. त्याआधी तुकोबांची 'अभंगगाथा' वाचली असती तर, असे वाटायला लागते :

नको सांडू अन्न नको सेवू वन । चित्तीं नारायण सर्व भोगी ।।1।।
मातेचिया खांदी बाळ नेणें सीण । भावना त्या भिन्न मुंडाविना ।।2।।
नको गुंफो भोगीं नको पडो त्यागी । लावुनि सरें अंगी देवाचिया ।।3।।
तुका म्हणे नको पुसों वेळोवेळां । उपदेश वेगळा उरला नाही ।।4।।'

प्रपंच करीत करीत परमार्थ करावयाचा असतो, त्यासाठी अन्न वर्ज्य नको, वा नको वनवास. सर्व भोग भोगताना फक्त नारायणाचे चिंतन मनात हवे. संसारातील भेदभाव नाहीसा करावा. विषयांच्या भोगात गुरफटून जायला नको वा त्याग वगैरे नको. सर्व भोग देवाला अर्पण केले म्हणजे ते बाधक ठरत नाहीत. यापेक्षा आता कोणता वेगळा उपदेश करावयाचा राहिला नाही, असा तुकोबारायांनी उपदेश केला आहे.

काय न करी विश्वंभर । सत्य करितां निर्धार ।
तुका म्हणे सार । दृढ पाय धारावें ।।4।।'

परमार्थ करण्यासाठी कोणते सोंग वा ढोंग करण्याची गरज नाही. कर्मकांडाची तर अजिबातच गरज नाही. विश्वंभर हरीच्या ठिकाणी दृढ विश्वास, निष्ठा मात्र ठेवायला हवी. हेच परमार्थाचे सार असून ते आपण समजून घ्यायला हवे.

4. जसे बीज तसे फळ :

'जसे बीज तसे फळ' हा निसर्गनियम आहे. या नियमानुसार 'जसा विचार तसे वर्तन' घडते. जसे कर्मरूपी बीज पेरू तसे फळ पदरात पडते. प्रापंचिकांनी व्यक्तिगत व प्रापंचिक जीवन जगताना, आपल्या पाल्यांना घडविताना तुकाबांचा खालील अभंग मनात कायम दरवळत ठेवणे कल्याणकारक ठरेल:

शुध्द बीजापोटी । फळे रसाळ गोमटीं ।।1।।
मुखी अमृताची वाणी । देह देवांचे कारणीं ।।2।।
सर्वांग निर्मळ । चित्त जैसें गंगाजळ ।।3।।
तुका म्हणे जाती । तप दर्शनं विश्रांती ।।4।।

5. समाजदृष्ट्या निंद्य ते करू नये :

आपण बोलतांना धर्मानुकूल व विचारदृष्टी उघडी ठेवून बोलावे. आपल्यावर विपरित प्रसंग ओढवेल, लोक छी-थू करतील असे समाजदृष्ट्या निंद्य वर्तन करू नये. ते कटाक्षाने टाळावे. सध्या स्वेच्छाचार, स्वैराचार, भ्रष्टाचार, अन्याय, अत्याचार इत्यादी विघातक समस्या उग्र रूप धारण करीत आहेत. काहीजण प्रवृत्तीमुळे तर काहीजण परिस्थितीमुळे गुन्हेगार बनतात. कारागृहात गेल्यावर तेथील ग्रंथालयातील तुकोबांची 'अभंगगाथा' हाती पडते. ती वाचताना ते अंतर्मुख होतात. पश्चाताप होतो. आधीच 'गाथा' वाचली असती तर ही वेळ आली नसती असे वाटायला लागते. परंतू वेळ निघून गेलेली असते. म्हणून खालील अभंगगाथा आपणांस कधीही विसर पडायला नको :

बोलावें तो धर्मा मिळे । बरें डोळे उघडूनी ।।1।।

कशासाठी खावें शेंण । जेणें जन थुंके तें ॥२॥
दुजे ऐसे कोण बळी । जें या जाळी अग्नीसी ॥३॥
तुका म्हणे शूर रणी । गांढे मनी बुरबुरी ॥४॥^१

6. गृहस्थाश्रमाचे फळ :

प्रापंचिकांनी प्रपंच करतांना प्रपंच कसा करावा, गृहस्थाश्रमाच्या जबाबदा—या कशा पार पाडाव्यात, कोणकोणती खबरदारी घ्यावी, गृहस्थाश्रमाचे फळ कोणते इत्यादिबाबत तुकाराम महाराजांनी पुढील अभंगात अतिशय उद्बोधक प्रेरणादायी व मार्गदर्शक विचार मांडले आहेत :

जोडोनियां धन उत्तम व्यवहारें । उदास विचारें वेंच करी ॥१॥
उत्तमचि गति तो एक पावेल । उत्तम भोगील जीवखाणी ॥२॥
परउपकारी नेणे परनिंदा । परस्त्रिया सदा बहिणी माया ॥३॥
भूतदया गाई पशूंचे पालन । तान्हेल्या जीवन वनामार्जी ॥४॥
शातिरुपे नव्हे कोणाचा वाईट । वाढवी महत्व वडिलांचे ॥५॥
तुका म्हणे हेंचि आश्रमाचे फळ । परमपद बळ वैराग्याचें ॥६॥

जो नीतीने उत्तम व्यवहार करून धन प्राप्त करतो अन् निष्कामबुद्धीने ते खर्च करतो, तोच सद्गतीला प्राप्त होईल व त्याला पुढे उत्तम कुळामध्ये जन्म मिळेल व तो सुखी होईल. जो परनिंदा न करता सदैव परोपकार करीत राहतो व ज्याला परस्त्रिया आई—बहिणीसमान वाटतात. जो मनात भूतदयेचा भाव ठेवून गाई व अन्य पशूंची पालना करतो, जो अरण्यात तहानलेल्या जीवांना पाणी देतो. जो शांतवृत्ती ठेवतो, कोणत्याही व्यक्तीशी वाईटपणाने न वागता चांगुलपणानेच वागतो व आपल्या वडिलांचे महत्व वृद्धिंगत करतो असे आचरण करीत राहणे, अशी भाववृत्ती जोपासणे, हेच गृहस्थाश्रमाचे खरे फळ आहे. असे तुकोबांनी या अभंगातून सांगितले आहे. सध्याच्या काळात यातील कोणत्या गोष्टी आपण आचरणात आणतो व आणत नाहीत. हे ज्याने त्याने आत्मपरीक्षण करणे गरजेचे व हितावह ठरेल.

7. एकांत – सत्संग हवा :

सहज वा कामानिमित्त बाहेर पडले, तर अनेकांच्या भेटी होतात. काहींचे गा—हाणे वा निंदा ऐकून घ्यावी लागते. बाहेरील अनुचित प्रसंग—घटना दृष्टीस पडतात. त्यामुळे लोकांत नकोसा वाटू लागतो. एकांत हवाहवासा वाटतो वा सत्संगाची गरज वाअते. याबाबतचा तुकोबांचा स्वानुभव अभंग सध्याच्या काळात मार्गदर्शक ठरतो :

आतां बरें घरच्या घरी । आपली उरी आपणा पै ॥१॥
वाईट बरें न पडे न दृष्टी । मग कश्टी होईजेना ॥२॥
बोलों जाता वाढें बोल । वायां फोल खटपट ॥३॥
काकुलती यावें देवा । तों तो सेवा इच्छितो ॥४॥
हिशोबाचे खटपटें । चढें तुटें घडेना ॥५॥
तुका म्हणे कळों आले । दुसरें भले तो नव्हे ॥६॥^{११}

हे सर्व लक्षात घेवून आपण घरी एकांतात राहणे चांगले. सोबतीला कोणी नसणे चांगले, किंवा कोणी असलेच तर तो सज्जन असावा हे त्याहून अधिक चांगले. असे तुकोबांनी आपले अनुभवाचे बोल सांगितले आहेत.

8. अंतःकरण शुध्द हवे :

भौतिक मोहमयी ज्ञागमगाटात अडकलेले आपण देहाची, घराची स्वच्छता, अन्नपदार्थांची, फळांची शुध्दता यांचा आग्रह धरतो, खबरदारी घेतो. परंतु अंतःकरणाच्या शुध्दतेचा विसर पडतो. परमार्थासाठी शुध्द अंतःकरण असणे गरजेचे ठरते. हे प्रापंचिकांना समजावून सांगताना अभंगात तुकोबा विविध दृष्टांत, उदाहरणे देतात :

कठिण नारळाचे अंग । बाहेरीं भीतरींचे चांग ॥१॥
तैसा करीं का विचार । शुध्द कारण अंतर ॥२॥
वरिकांटे फणसफळा । माजि अंतरी जिह्वाळा ॥३॥
मिठें रुचविलें अन्न । नये स्वतंत्र कारण ॥४॥^{१२}

हे सर्व लक्षांत घेवून बाह्यरुपाला महत्व देवू नये, तर अंतरंगाला महत्व द्यावे. बाह्य शुध्दता, स्वच्छतेपेक्षा अंतःकरणाच्या शुध्दतेला आपण महत्व द्यायला हवे.

9. सत्कर्माचा नाश व्हायला नको :

मी खुपच सज्जन आहे, चांगला आहे, चारित्र्यवान आहे, मी सत्कर्मे केली आहेत. अशा अहंकारात काहीजन वावरतात. या अहंभावात वा परिस्थितीवश होवून प्रसंगी सत्कर्माचा नाश करून बसतात. एखाद्याने जाणीवपूर्वक अंधार करून विष प्राशन करावे तसा हा प्रकार आहे. असे तुकोबा म्हणतात :

पुढे जाणें लाभ घडे । तोचि वेडे नासती ॥१॥
येवढी कोठें नागवण । अंधारुनि विष घ्यावें ॥२॥^{१३}

म्हणून कोणत्याही परिस्थितीत अविचार करू नये. आपल्या सत्कर्माचा नाश करवून घेवू नये. हेच तुकोबांना यातून सांगावयाचे आहे.

10. साधूंचे दर्शन – सहवास :

अनेकजण सज्जनांचा, साधूंचा सहवास टाळतात. परंतु वेश्येकडे जाताना मात्र सोबत फुले घेवून जातील. तिथे जायला त्यांना लोकलज्जा वाटत नाही. अमंगल, ओवळ्या निंद्य असलेल्या वेश्या, दासी, मुरळी या अशा लोकांना सोवळ्या कशा काय वाटतात ? अशा नीच लोकांना खेटराच्या टाचेच्या टोकाने झोडपून काढायला हवे. असे तुकोबाराय खालील अभंगात म्हणतात :

साधूच्या दर्शनी लाजसी गव्हारा । वेश्येचिया घरा पुशें नेसी ।।1।।
वेश्या दासी मुरळी जगाची ओवळी । ते तुज सोवळी वाटे कैसी ।।2।।
तुका म्हणे आतां लाज घरी बुच्या । टाचराच्या कुच्या मारा वेगीं ।।3।।¹⁴

साधूंचा, सज्जनांचा सहवास हा कल्याणकारक, उपकारक ठरतो. म्हणून साधूंच्या दर्शनाचा, सज्जनांच्या भेटीचा, सत्संगाचा संकोच करू नये, हेच तुकोबांना सांगावयाचे आहे.

11. प्रसंग विशेष ओळखून वागावे :

ऐका गा हे अवघे जन । शुध्द मन हें हित ।।1।।
अवघा काळ नये जरी । समयापरी जाणावा ।।2।।
नाहीं कोणी सवे येतां । संचिता या वेगळा ।।3।।
बरवा अवकाश आहे । करा साहे इन्द्रियें ।।4।।
कर्मभूमी ऐसा ठाव । वेवसाय जाणावा ।।5।।
तुका म्हणे उत्तम जोडी । जाती घडी नरदेह ।।6।।¹⁵

या अभंगातून तुकोबांनी अनेक मौलिक विचार मांडले आहेत. विकारांपासून आपले मन अलिप्त, शुध्द ठेवणे यातच मनुष्यमात्राचे कल्याण आहे. नेहमी जरी मन शुध्द नसले तरी प्रसंगविशेष जाणून त्याप्रमाणे समयोचित वर्तन करावे. मुत्यूनंतर आपले संचित कर्मच केवळ सोबत येणार आहेत. काळाने दिलेल्या या चांगल्या अवकाशातच इन्द्रियांना परमार्थ करण्यासाठी अनुकूल करवून घ्यावे. कर्मभूमी असलेल्या भारत देशात आपण जे करू ते घडू शकते, म्हणून कल्याणप्रद कर्मच विचारात घ्यावेत. भारतवर्षात मनुष्यदेह मिळणे हा उत्तम लाभ असून क्षणोक्षणी वाया जात असलेल्या मनुष्यदेहाचा, जन्माचा गांभीर्याने विचार करावा.

12. जसा संग तसा रंग :

'ढवळ्या शेजारी पवळ्या बसला वाण नाही पण गुण लागला', जैसा संग वेसा रंग' असे जे म्हटले जाते ते खरेच आहे. आपण ज्यांच्या सान्निध्यात, सहवासात राहतो त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा, विचारांचा, सवयींचा प्रभाव आपल्यावर पडतो. म्हणून कुसंग कदापि करू नये, सत्संग करावा. संतांच्या सान्निध्यात राहावे. याबाबत तुकोबारायांनी अनेक उदाहरणाद्वारे संगतीचा परिणाम या अभंगातून सांगितला आहे.

ढेकणाचे संगे हिरा जो भंगला । कुसंगे नाडला साधु तैसा ।।1।।
ओढाळाच्या संगे सात्विक नासली । क्षण एक नाडली समागमें ।।2।।
डांकाचे संगतीं सोनें हीन झालें । मोल तें तुटलें लक्ष कोडी ।।3।।
विशानें पक्वान्नें गोड कडू झालीं । कुसंगाने केली तैसी परी ।।4।।
भावे तुका म्हणे सत्संग हा बरा । कुसंग हा फेरा चौ-यांशीचा ।।5।।¹⁶

घणाच्या घावाने न फुटणारा हिरा ढेकणाच्या संगतीने भंगतो, त्याप्रमाणेच कुत्सितांच्या संगामुळे साधूसुध्दा अनाचाराकडे वळून त्याची फसगत होते. ओढाळ, व्यभिचारी स्त्रीच्या एका क्षणाच्या सहवासाने सुध्दा सात्विक सदाचारी स्त्री वाममार्गाकडे वळते. डाक लागलेल्या सोन्याच्या कस कमी होतो व त्याची लक्षावधी किंमत कमी होते. विषामुळे गोड व पक्वान्ने कडू, विषारी होतात, त्याप्रमाणे कुसंगामुळे घडत जाते. एकदा कुसंग लागला तर चौ-यांशी लक्ष योनीच्या चक्रात आपण अडकले जातो. हे सर्व जाणून संताची संगती व सज्जनांचा सहवासच ठेवावा. असे तुकोबारायांनी या अभंगातून प्रापंचिकांना मार्गदर्शन केले आहे.

13. पाप-पुण्य :

विविध कर्मकांडातून, अवडंबरातून, दांभिकतेतून पुण्य पदरात पाडून घेण्याची अभिलाशा, धडपड तुकोबांच्या काळातील व सध्याच्या काळातील लोकांमध्ये दिसून येते. तेंव्हा पुण्य-पाप ही संकल्पना तुकोबांच्या अभंगातून समजून घेणे उचित ठरेल.

पुण्य परोपकार पाप ते परपीडा । आणि नाही जोडा दुजा यासीं ।।1।।
सत्य तोचि धर्म असत्य ते अकर्म । आणिक हे वर्म नाही दुजें ।।2।।¹⁷

परोपकार हेच पुण्य आहे, तर परपीडा हेच पाप आहे. सत्य हाच धर्म आहे, तर असत्य हे अकर्म आहे. म्हणून सदैव परोपकार करावा, सत्यधर्माचे पालन करावे. खरेपणाने वागावे, ख-याच्या, सज्जनांच्या बाजूने राहावे. असे तुकोबारायांनी या अभंगातून प्रापंचिकांसाठी पथदर्शी विचार मांडले आहेत.

14. परमार्थ न घडण्याचे कारण :

प्रपंच करतांना, जीवन जगताना परमार्थ तर करावासा वाटतो, पण परमार्थ घडत नाही. याची कारणमीमांसा नेमक्या शब्दांत तुकोबांनी केली आहे. बालपणापासून ते वृद्धावस्थेपर्यंत परमार्थ न घडण्याची कारणमीमांसा तुकोबा पुढील अभंगतून मांडतात :

बाळपणीं ऐसीं वरुशें गेली बारा । खेळतां या पोरा नाना मते ।।1।।
विटीदांडू चेंडू लगे—या वाघोडी । चंपे पेंडघडी एकीबेकी ।।2।।¹⁸

याप्रमाणे विविध खेळ खेळण्यातच बालपण निघून जाते.
तारुण्याच्या मदे न मानीं कोणासी । सदा मुसमुसी घुळी जैसा ।।1।।
अठोनी वेठोनी बांधला मुंडासा । फिरतसे म्हैसा जनामर्धी ।।2।।¹⁹

याप्रमाणे तरुणपण हे तारुण्याच्या गर्वात, मस्तीत, उध्दटपणात, विकारवशतेत निघून जाते.
म्हातारपणीं थेटे पडसे खोकला । हात कपाळाला लावुनि बैसे ।।1।।
खोबरीयांची वाटी झालें असे मुख । गळतसे नाक श्लेश्मपुरी ।।2।।²⁰

याप्रमाणे म्हातारपण विविध आजारांमध्ये निघून जाते. त्यामुळे आयुष्याच्या या तिन्ही टप्प्यांत परमार्थ घडत नाही. असे तुकोबारायांनी या तिन्ही प्रतिपादन केल्याचे दिसून येते.

15. सात्विक आहार :

जसे अन्न आपण सेवन करू तसे मन बनत असते. म्हणूनच 'जसे अन्न तसे मन' असे म्हटले जाते. अन्नसेवन करतांना मन स्थिर, शांत असावे. कारण त्यावेळेसच्या मनःस्थितीचाही विचार त्या अन्नावर होवून त्यानुसार विचार बनत जातात. म्हणून आहाराबात मार्गदर्शन करतांना तुकोबा अभंगात लिहितात :

वित नेघे ऐसे रांधा । जेणे बाधा उपजे ना ।।1।।
तरीच तें गोड राहे । निरें पाहे स्वयंभ ।।2।।
आणिका गुणा पोटी वाव । दावी भाव आपुला ।।3।।
तुका म्हणे शुध्द जाती । ते मागुती परतेना ।।4।।²¹

ज्याचा वीट येणार नाही व ज्यापासून कोणताही रोग होणार नाही असे अन्न शिजवावे. जे अन्न स्वभाव, काल, क्रिया व संसर्ग या दोशांनी रहित असून जे शुध्द व गोड सात्विक असते असे ते अन्न असावे. त्या बरोबरच त्या अन्नामधून ये रस्य, स्निग्ध, स्थिर इत्यादी सात्विक गुण असावेत. आपला भाव चांगल्या प्रकारचा दाखविणारे अन्न हे चांगले असते. मद्यमांसाचा तामस भाव असलेले अन्न सेवन करू नये. सात्विक, शुध्द शाकार घेणारे हे शुध्द जातीचे असून त्यांचे मन सन्मार्गापासून, भक्तीपासून कधीही भ्रष्ट होणारे नसते.

यावरून तुकोबांच्या अभंगगाथेत प्रापंचिकांची किती उद्बोधक, मार्गदर्शक, उपयुक्त व प्रेरणादायी विचार मांडले आहेत हे प्रकर्शाने दिसून येते.

'अभंग गाथे' चे प्रापंचिक दृष्टीने महत्व :

तुकोबांची 'अभंगगाथा' ही प्रत्येक प्रापंचिकांच्या घरी संग्रही असावी अशी आहे. या अभंगगाथेतील शेकडो अभंग हे प्रपंच करताना तो कसा करावा? कोणती खबरदारी घ्यावी? प्रपंच करतानाच परमार्थ कसा साधावा याबाबत उद्बोधन व मार्गदर्शन करीत आले आहेत. गेल्या पाच शतकांपासून पिढ्यान्पिढ्या प्रापंचिकांना कर्मप्रधान भक्तिमार्गाची शिकवण देण्याचे, सन्मार्गावर जीवन जगण्याची प्रेरणा देण्याचे व जीवनाच्या सार्थकतेसाठी मार्गदर्शन करण्याचे महत्कार्य तुकोबांच्या 'अभंगगाथे' ने केले आहे. प्रापंचिकांना सत्वशील, सकारात्मक विचार, कर्तव्याची जाणीव, डोळस जीवनदृष्टी देण्याचे परोपकार, सत्संग, कर्मनिष्ठा, विवेक, मानवता इत्यादी मूल्याधिष्ठित प्रपंच – परमार्थ करण्याची प्रेरणा देण्याचे मोलाचे कार्य 'अभंगगाथे' ने केले आहे. असंख्य साधक, प्रापंचिक हे फक्त 'अभंगगाथा' च इतरांना भेट देतात. रोज सकाळी गाथेतील एक अभंग वाचूनच अनेकजण दिवसाचा प्रारंभ करतात.

“मी रोज सकाळी नित्यनियमाने तुकोबांचा एक अभंग वाचतो व त्यावर चिंतन करतो. हे वाचन, चिंतन मला मार्गदर्शक व प्रेरणादायी ठरले आहे. प्रापंचिक जबाबदा—या समर्थपणे पार पाडण्यांत व परमार्थ घडण्यामध्ये तुकोबांची 'अभंगगाथा' उपकारक ठरली आहे. अनेकांना मी गाथा भेट दिली असून गाथेबद्दल माझ्याप्रमाणे त्यांचेही असेच मत आहे.”

असे ज्येष्ठ शिक्षक विश्वनाथ केंद्रे यांनी मुलाखतीप्रसंगी सांगितले. आम्हां मित्रांचा, नातलगांचा अनुभवही असाच आहे. तुकोबांच्या अभंगांचे गायन, श्रवण, वाचन, चिंतन, परिसंवाद असे आमचे उपक्रम सुरू असतात.

समारोप :

तुकोबांची 'अभंगगाथा' ही खरे तर एका अर्थाने त्यांची जीवनागाथा आहे. तुकोबांनी जीवनातील विविध ब—या वाईट प्रसंग—घटनांच्या वास्तविक व दाहक अनुभूतीतून हे अभंगलेखन केले आहे. प्रपंच करीत परमार्थ करणा—या एका उच्चकोटीच्या साधकांचे, भक्तांचे, प्रापंचिकांचे हे अनुभवाचे बोल आहेत.

तुकोबांच्या लेखनाला लामलेले अनुभूतीचे व नीतिमत्तेचे अधिष्ठान, सरळसोपी व परखड भाषाशैली, विविध दृष्टान्तांची पेरणी, समर्पक उदाहरणे, नेटकी मांडणी, प्रापंचिकांना प्रपंच—परमार्थ कसा करावा हे समजावून सांगण्याची आंतरिक तळमळ यांतून साकारलेले अभंग व 'अभंगगाथा' प्रापंचिकांसाठी उद्बोधक, ज्ञानवर्धक, मार्गदर्शक व उपकारक ठरली आहे. जीवनाचे सार्थक करण्याची मौलिक उपलब्धी ठरली आहे.

निष्कर्ष :

- 1) प्रस्तुत 'अभंगगाथे' त तुकोबांनी प्रापंचिकांना प्रपंच कसा करावा, कोणती प्रथ्ये पाळावीत याबाबत उद्बोधक व मार्गदर्शक अभंग लिहिल्याचे आणि अनेक पिढ्यांपासून ही अभंगगाथा प्रापंचिकांसाठी मार्गदर्शक व उपकारक ठरल्याचे दिसून येते.
- 2) प्रस्तुत 'अभंगगाथेत' तील अभंगांची भाषा सरळ, सरळसोपी व परखड असल्याचे आणि विविध दृष्टांत व उदाहरणांद्वारे यथोचित प्रबोधन व मार्गदर्शन केल्याचे दिसून येते.
- 3) प्रस्तुत 'अभंगगाथे' ने प्रापंचिकांना सत्वशील, सकारात्मक विचार, कर्तव्याची जाणीव, डोळस जीवनदृष्टी देण्याचे, परोपकार, सत्संग, कर्मनिष्ठा, विवेक, मानवता इत्यादी मूल्याधिष्ठित प्रपंच-परमार्थ करण्याची प्रेरणा देण्याचे मोलाने कार्य केल्याचे दिसून येते.

संदर्भ ग्रंथ :

- 1) राउत कमलाकर, कविता (हस्तालिखित), अंबाजोगाई.
- 2) संपा.ह.भ.प.वै. खंदारकर शंकरमहाराज, श्री तुकाराममहाराज गाथाभाष्य, भाग पहिला, वै. शंकरमहाराज खंदारकर विश्वस्त संस्था, उदगीर, सातवी आवृत्ती, 2009, पृष्ठ क्र. 71, अभंग क्र. 695.
- 3) तत्रैव, पृष्ठ क्र. 242 अभंग क्र. 960.
- 4) डॉ. पगारिया सुशील, खानदेशची कवयित्री बहिणाई, प्रकाशक : पी.के.अण्णा पाटील, वरळी मुंबई, 3 डिसेंबर 1993, पृष्ठ क्र. 38.
- 5) संपा.ह.भ.प.वै. खंदारकर शंकरमहाराज, श्री तुकाराममहाराज गाथाभाष्य, भाग पहिला, वै. शंकरमहाराज खंदारकर विश्वस्त संस्था, उदगीर, सातवी आवृत्ती, 2009, पृष्ठ क्र. 98, अभंग क्र. 393.
- 6) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 219, अभंग क्र. 868.
- 7) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 230, अभंग क्र. 910.
- 8) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 11, अभंग क्र. 37.
- 9) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 46, अभंग क्र. 177.
- 10) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 296, अभंग क्र. 1165.
- 11) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 112, अभंग क्र. 2685.
- 12) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 206, अभंग क्र. 3088.
- 13) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 393, अभंग क्र. 1585.
- 14) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 279, अभंग क्र. 1103.
- 15) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 393, 394, अभंग क्र. 1586.
- 16) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 485, अभंग क्र. 1938.
- 17) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 16, अभंग क्र. 2269.
- 18) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 249, अभंग क्र. 985.
- 19) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 249, अभंग क्र. 986.
- 20) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 248, अभंग क्र. 948.
- 21) तत्रैव, भाग पहिला पृष्ठ क्र. 52, अभंग क्र. 197.
- 22) केंद्रे विश्वनाथ यांची मुलाखत, अंबाजोगाई, दि. 25 जानेवारी 2013.

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished research paper.Summary of Research Project,Theses,Books and Books Review of publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- * International Scientific Journal Consortium Scientific
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Indian Streams Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.net